

(Obywatelskie) spółdzielnie energetyczne w Niemczech

Spis treści

- I. Wprowadzenie
- II. *Status quo* w kontekście historycznym idei spółdzielczości w Niemczech
- III. Charakter prawny spółdzielni w Niemczech i jej struktura wewnętrzna
- IV. Spółdzielnie energetyczne w Niemczech a transformacja energetyczna
- V. Podsumowanie

Streszczenie

Artykuł ten analizuje rolę spółdzielni energetycznych, a szczególnie obywatelskich spółdzielni energetycznych w procesie transformacji energetycznej, tzw. *Energiewende*, w Niemczech. W tym celu najpierw następuje dokładna definicja tego pojęcia i naszkicowanie aktualnej sytuacji tychże spółdzielni w kontekście historii spółdzielczości w Niemczech. Potem zostają przedstawione aktualne ramy prawne obowiązujące dla spółdzielni energetycznych w RFN oraz jej wewnętrzne struktury działania oparte na tzw. zasadach spółdzielczych. Artykuł zwraca uwagę na bezpośrednie powiązanie pomiędzy tymi zasadami a pozytywnym rozwojem spółdzielni energetycznych w Niemczech, wskazując na społeczny wymiar spółdzielczości. Potem następuje kategoryzacja spółdzielni energetycznych i bardziej detaliczny opis trzech ich najczęściej występujących form.

Słowa kluczowe: transformacja energetyczna w Niemczech; obywatelskie spółdzielnie energetyczne w Niemczech.

JEL: K32

I. Wprowadzenie

Konsekwencją katastrofy nuklearnej w Fukushima w 2011 r. było wprowadzenie przez niemiecki rząd radykalnej zmiany polityki klimatycznej i energetycznej, która opiera się głównie na dwóch filarach: po pierwsze na całkowitym wycofaniu się z energii jądrowej do roku 2022 poprzez 13. nowelizację ustawy o energii atomowej¹ oraz na znacznym przyspieszeniu odejścia od paliw kopalnych i ekspansji energii odnawialnych (Ludwigs, 2016, s. 1). Ta zmiana paradygmatu w polityce

* Doktorantka, pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Prawa Ochrony Środowiska i Prawa Planistycznego (IUP) przy Westfalskim Uniwersytecie Wilhelma w Monasterze; absolwentka prawa Uniwersytetu Kolońskiego; pracuje w ramach projektu „Ariadne” wspieranego przez niemieckie Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych analizującym środki polityczne do efektywnego przeprowadzenia transformacji energetycznej; adres e-mail: eva.maria.thierjung@uni-muenster.de, ORCID: 0000-0002-8818-8516.

¹ Dreizehntes Gesetz zur Änderung des Atomgesetzes, z. dnia 31.07.2011, BGBl. I 2011, s. 1704.

energetycznej jest opisywana tzw. pojęciem *Energiewende*, czyli transformacją energetyczną². Takie całościowe przekierowanie sektora energetycznego ku energetyce niskoemisyjnej wymaga przebudowy dotychczas istniejącego scentralizowanego systemu zdominowanego przez duże przedsiębiorstwa energetyczne na system bardziej zdecentralizowany, czyli składający się w dużej mierze z małych jednostek charakteryzujących się dużą bliskością pomiędzy miejscem konsumpcji a miejscem produkcji energii oraz możliwością osiągnięcia równowagi pomiędzy zapotrzebowaniem na energię a jej produkcją na poziomie lokalnym, tj. w ramach określonej, małej komórki (acatech – Deutsche Akademie der Technikwissenschaften e. V., 2020, s. 25). Operatorami takich instalacji są głównie osoby prywatne, działające jako samodzielne jednostki bądź wspólnie w różnych formach zrzeszeń obywatelskich. Transformacja energetyczna to w związku z tym w dużej mierze transformacja roli obywatela w systemie zaopatrzenia w energię z pasywnego konsumenta na członka z czynnym udziałem³. Z tego względu pojęcia „transformacji energetycznej w Niemczech” i „energii obywatelskiej” (*Bürgerenergie*) są ze sobą mocno powiązane, podobnie jak cel utrzymania różnorodności podmiotów przy wytwarzaniu energii elektrycznej z OZE zapisany w § 2 ust. 3 zd. 3 w ustawie o energii odnawialnej⁴ (Kahla, Holstenkamp, Müller i Degenhart, 2017, s. 5). Znaczącą rolę w czynnym zaangażowaniu w produkcję energii, szczególnie elektrycznej, odgrywają w Niemczech, obok pojedynczych jednostek, zrzeszenia obywatelskie w formach obywatelskich spółdzielni energetycznych.

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie w pierwszej kolejności naszkicowanie aktualnego *status quo* obywatelskich spółdzielni energetycznych w Niemczech na tle krótkiego zarysu historycznego, po czym przedstawienie ich charakteru prawnego oraz obowiązujących je ram prawnych. Na podstawie tych wstępnych uwag nastąpi szczegółowe przedstawienie udziału, który spółdzielnie energetyczne odgrywają w ramach transformacji energetycznej i wskazanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego właśnie ta forma prawa jest adekwatna do wyzwań, które towarzyszą ww. przebudowie systemu zaopatrzenia w energię, głównie energię elektryczną.

II. *Status quo* w kontekście historycznym idei spółdzielczości w Niemczech

Spółdzielczość w Niemczech posiada długą tradycję, która sięga XIX wieku. Ma ona głównie dwóch prekursorów: Friedricha Wilhelma Raiffeisena (1818–1888) i Hermanna Schulze-Delitzscha (1808–1883). Początki działalności Raiffeisena sięgają roku 1847, kiedy to z powodu nieurodzaju warunki do życia w regionie *Westerwald*, gdzie był burmistrzem, były bardzo złe (Wertenbuch, 2018, s. 1380). Raiffeisen wielokrotnie zawracał się do władz prowincji nadreńskiej w Koblencji o pomoc, w związku z czym przekazano mu sto buszli mąki z magazynów państwowych (Wertenbuch, 2018, s. 1380). Miała być ona jednak wydawana ludności potrzebującej tylko w zamian za gotówkę; warunek ten był dla ludzi tych ale nie do spełnienia (Wertenbuch, 2018, s. 1380). Raiffeisenowi udało się doprowadzić do sytuacji, gdzie zamożni mieszkańcy zapłacili

² Szerzej na temat pojęcia „Energiewende” zob. Dernbach, 2015, s. 23–35.

³ Tak też: Komisja Europejska w Komunikacie do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Region oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego „Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu”, Bruksela, dnia 25.02.2015 r., COM (2015) 80 final, s. 2.

⁴ Ustawa „Erneuerbare-Energien-Gesetz, z dnia 21.07.2014 (BGBl. I s. 1066), ostatni raz zmieniona przez art. 1 ustawy z dnia 21.12.2020 (BGBl. I s. 3138)” (tłumaczenie własne).

za całą mąkę, natomiast potrzebujący obywatele otrzymali swoje racje żywnościowe w zamian za podpisanie weksla, który odraczał płatność na późniejszy termin i przewidywał niskie odsetki (Wertenbuch, 2018, s. 1380). Opierając się na tym systemie, Raiffeisen założył tzw. Weyerbuscher Brodverein, za pośrednictwem którego po zakończeniu państwowego wsparcia nadal kupował żywność przy pomocy zamożnych mieszkańców, a ubogim dawał możliwość odroczenia płatności w zamian za niskie odsetki (Wertenbuch, 2018, s. 1380). Z tego zrzeszenia powstało w 1862 r. w *Anhausen w Westerwaldzie* towarzystwo pożyczkowe, które uważa się za pierwszą spółdzielnię pożyczkową w Niemczech (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 8).

Mniej więcej w tym samym czasie Hermann Schulze-Delitzsch rozpoczął akcję pomocy dla potrzebujących rzemieślników – w 1849 r. założył „Stowarzyszenie Szewców” (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 6). To stowarzyszenie zrzeszające niezależnych szewców prowadzących własną działalność gospodarczą w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych poprzez wspólne zakupy bez rezygnacji z prowadzenia w dalszym ciągu swoich przedsiębiorstw uznaje się za akt założycielski systemu spółdzielczego (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 6 f.).

Obecnie spółdzielnie również stanowią ważną część niemieckiego systemu gospodarczego (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 18), mimo że liczba działalności gospodarczych w formie spółdzielni, w wyniku postępującego procesu koncentracji i kurczenia się, spadła z około 26 000 w 1950 r. (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 18) na 6 871 w roku 2021, system spółdzielczy zrzeszający 22,7 mln członków⁵ jest formą organizacji gospodarczej o największej liczbie członków w RFN (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 18). Statystycznie co czwarty obywatel jest członkiem spółdzielni⁶. Spółdzielnie energetyczne stanowią 12% wszystkich spółdzielni (aktualnie ich liczba wynosi 835)⁷. Liczba ich członków wynosi 200 000, z tego 95% to osoby fizyczne, 2% banki i przedsiębiorstwa, 2% rolnicy i 1% gminy⁸. Spółdzielnie te obracają 1 mld €, a ich inwestycje w odnawialne źródła energii (OZE) wynoszą 2,7 mld €, natomiast ich udział w produkcji prądu z OZE wynosi 3,5%⁹. W związku z faktem, że ogromna większość członków spółdzielni energetycznych w Niemczech to osoby fizyczne, są one często opisywane mianem obywatelskich spółdzielni energetycznych, choć pojęcie to jako takie w prawie niemieckim nie występuje. Jest ono więc tylko opisem pewnego fenomenu społeczno-ekonomicznego, a nie terminem prawnym.

III. Charakter prawny spółdzielni w Niemczech i jej struktura wewnętrzna

Spółdzielnia energetyczna w Niemczech nie jest odrębnie zdefiniowanym podmiotem prawnym i nie posiada własnych regulacji prawnych, działa według norm obowiązujących ogólnie dla spółdzielni. Spółdzielnia według niemieckich przepisów nie jest spółką osobową w rozumieniu § 705 niemieckiego kodeksu cywilnego¹⁰ ani spółką handlową w sensie stricte tego słowa

⁵ Dane według <https://www.dgrv.de/der-verband/>, ostatni raz uaktywniony: 02.05.2021.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ustawa „Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) w wersji opublikowanej dnia 02.01.2002 (BGBl. I s. 42, 2909; 2003 I s. 738), ostatni raz zmieniona przez art. 3 ustawy z dnia 24.05.2016 (BGBl. I s. 1190)” (tłumaczenie własne).

znaczeniu według niemieckiego kodeksu handlowego¹¹, a stowarzyszeniem wspierającym rozwój (tzw. *Förderverein*) regulowanym przez ustawę o spółdzielniach¹² (Althanns, 2012, s. 37). Poprzez wpis do rejestru spółdzielni staje się ona osobą prawną (§ 17 GenG) (Althanns, 2012, s. 37).

Aby założyć spółdzielnię wystarczy trzech członków, którymi mogą być, o ile statut danej spółdzielni nie ustanawia ustępstwa od ogólnych regulacji ustawodawczych, wszystkie podmioty prawne, czyli zarówno osoby fizyczne, jak i prawne, stowarzyszenia niebędące osobami prawnymi oraz wspólnoty mieszkaniowe i wspólnoty spadkobierców (Althanns, 2012, s. 37). Członkami spółdzielni mogą być zatem również osoby prawne prawa publicznego, czyli gminy i powiaty (Althanns, 2012, s. 37). Ewentualne restrykcje związane z ich przystąpieniem nie wynikają z ustawy o spółdzielniach, a z przepisów gminnych i powiatowych, które to z kolei w zasadzie wymagają, aby odpowiedzialność danego samorządu była ograniczona kwotowo (Althanns, 2012, s. 37). W konsekwencji powiaty i gminy mogą być członkami tylko takich spółdzielni, w których w zasadzie stanowią obowiązek do dodatkowej wpłaty w przypadku niewypłacalności spółdzielni (§ 105 GenG) został poprzez statut zniesiony bądź ograniczony na pewną kwotę (Althanns, 2012, s. 37). Struktura wewnętrzna spółdzielni według niemieckiego ustawodawstwa odzwierciedla jej naturę prawną. Posiada ona z reguły zarząd (*Vorstand*), który, jeżeli liczba członków przekracza dwudziestu, składa się z co najmniej z dwóch osób i jest wybierany i powoływany przez walne zgromadzenie lub radę nadzorczą (§§ 24 ust. 2, 3 i 36 ust. 1, 3 GenG) (Althanns, 2012, s. 37). Jeżeli spółdzielnia liczy więcej niż dwudziestu członków, musi posiadać radę nadzorczą (*Aufsichtsrat*) składającą się z co najmniej z trzech członków, którzy muszą być wybierani przez walne zgromadzenie (*Generalversammlung*) (Althanns, 2012, s. 37). Ta struktura organów spółdzielczych odpowiada strukturze właściwej dla spółki akcyjnej (*Aktiengesellschaft*, AG). Głównym organem jest jednak walne zgromadzenie, w ramach którego członkowie spółdzielni decydują o przeznaczeniu zysku oraz o zmianach w statucie spółdzielczym (Althanns, 2012, s. 37). Do zadań walnego zgromadzenia zaliczają się udzielenie absolutorium zarządowi i radzie nadzorczej oraz wybór tych organów (Althanns, 2012, s. 37).

Działanie tych organów opiera się w dużej mierze na tzw. zasadach spółdzielczych, które mają swoje zakorzenienie w idei spółdzielczości, ta z kolei jest jednym z głównych powodów, dla których spółdzielnie energetyczne w Niemczech są tak ściśle łączone z transformacją energetyczną i energią lokalną¹³. Specyfika spółdzielni polega na tym, że jest ona prawnie uregulowaną formą działalności gospodarczej, którą kierują, w odróżnieniu od innych form biznesowych, pewne zasady wykraczające ponad te związane z konkretną działalnością gospodarczą (Debor, 2014, s. 3). Zarówno Raiffeisen, jak i Schulze-Delitzsch widzieli w spółdzielczości nie tylko formę zrzeszenia w celu zaspokojenia pilnych potrzeb finansowych i ekonomicznych, lecz także sposób na wspólne podjęcie się społeczno-politycznych zadań edukacyjnych i rozwojowych bez potrzeby pomocy od zewnątrz (Althanns, 2012, s. 36). Takie pojęcie „spółdzielczości” samo przez się warunkuje działanie spółdzielni na wartościach wykraczających poza korzyści ekonomiczne, a zatem też kierowanie się w kwestiach zarządzania inną logiką niż konwencjonalne przedsiębiorstwa

¹¹ Ustawa „Handelsgesetzbuch w poprawionej wersji opublikowanej w Bundesgesetzblatt część III, numer pozycji 4100-1, ostatni raz zmieniona przez art. 11 ustawy z dnia 03.06.2021 (BGBl. I s. 1534)” (tłumaczenie własne).

¹² Ustawa „Genossenschaftsgesetz w wersji opublikowanej dnia 16.10.2006 (BGBl. I s. 2230), ostatni raz zmieniona przez art. 20 ustw. z dnia 03.06.2021 (BGBl. I s. 1534)” (tłumaczenie własne).

¹³ Szerzej o energii lokalnej: Szyrski, 2019.

sektora energetycznego (Debor, 2014, s. 3). Nadaje to spółdzielni pewien wymiar społeczny, który zdaje się być szczególnie cenny w kontekście zaspokajania potrzeb społecznych powiązanych z technologiami energii odnawialnej, a w konsekwencji – realizacji transformacji energetycznej (Debor, 2014, s. 3).

Podstawą tego jest przekonanie, że „to, co nie jest możliwe dla jednostki, wielu może osiągnąć [...]”¹⁴, a więc założenie, że w prawdzie (słabe) pojedyncze jednostki mają mocno ograniczone możliwości, są one jednak w stanie zwiększyć swoją wydajność i osiągnięcia poprzez wspólne działanie i w ten sposób zachować swoją niezależność (Kluth, 2017, s. 109). Działanie spółdzielcze ma więc od początku również na celu wzajemną pomoc bez angażowania osób trzecich, jak np. państwa czy banków (Kluth, 2017, s. 109). Z tego przeświadczenia wynika główna zasada spółdzielczości „pomocy przez samopomoc” (*Selbsthilfegrundsatz*). Zasada ta zabezpiecza przede wszystkim autonomię (gospodarczą) swoich członków (Kluth, 2017, s. 109). Z tej głównej zasady wynikają wszystkie następujące, a więc zasada samorządności (*Selbstverwaltung*), zasada odpowiedzialności osobistej (*Selbstverantwortung*), zasada demokracji w podejmowaniu decyzji (*Demokratieprinzip*) oraz zasada wsparcia (*Förderprinzip*). Z zasady samorządności wynika, że spółdzielnia nie powinno być zarządzana przez osoby zewnętrzne, lecz przez samych członków (§ 9 ust. 2 GenG) (Kluth, 2017, s. 110). Ona jest też uzasadnieniem dla §§ 24 ust. 2, 3 i 36 ust. 1, 3 GenG – to członkowie spółdzielni muszą decydować o tym, kto nią kieruje, a więc i ustanawiać zarząd i radę nadzorczą (Kluth, 2017, s. 110). Ważną rolę w związku ze szczególną efektywnością gospodarczą spółdzielni odgrywa uregulowana w § 21 ust. 1 GenG osobista odpowiedzialność jej członków za zobowiązania spółdzielcze (Kluth, 2017, s. 110). Ust. 2 rozszerza tę odpowiedzialność na zobowiązania już istniejące w przypadku, gdy przystąpienie do spółdzielni ma miejsce później niż jej założenie (Kluth, 2017, s. 110). Mając świadomość swojej odpowiedzialności osobistej za wszelkie zobowiązania spółdzielni, jej członkowie są osobiście zainteresowani, by spółdzielnia była jak najlepiej zarządzana (Kluth, 2017, s. 110). Według § 6 pkt 3 GenG istnieje wprawdzie możliwość ustępstwa od tej daleko idącej odpowiedzialności, modyfikacja taka poprzez statut spółdzielczy miałaby jednak bezpośredni wpływ na działanie spółdzielni w kwestiach wiarygodność i zdolności kredytowej (Kluth, 2017, s. 110). Najsilniej cechują naturę spółdzielni jednak, obok przewodniej myśli o samopomocy, zasada demokracji w podejmowaniu decyzji oraz zasada wsparcia. Podczas gdy zasada samorządności i zasada odpowiedzialności osobistej występują jako główne zasady spółek osobowych, zasada demokracji, a szczególnie zasada wsparcia są ustaleniami właściwymi głównie dla spółdzielni i nadają jej swoją szczególną strukturę. Zasada demokracji w podejmowaniu decyzji jest głęboko zakorzeniona w ideę i historię spółdzielczości. Przejawia się w zasadzie „jeden członek jeden głos” ustanowionej w § 43 ust. 3 GenG, która w konsekwencji prowadzi do równych praw głosu wszystkich członków. Istnieje w prawdzie możliwość dopuszczenia wielokrotnego prawa głosu poprzez statut spółdzielczy, jednak równość prawa głosu wszystkich członków to jedna z głównych różnic spółdzielni w odniesieniu do spółek kapitałowych, w których prawo głosu danego członka jest bezpośrednio powiązane z jego kwotą inwestycyjną (Kluth, 2017, s. 110).

¹⁴ Raiffeisen, cytata według: <https://blog.raikaebendorf.at/200-jahre-friedrich-wilhelm-raiffeisen-seine-5-inspirierendsten-zitate/>, ostatni raz uaktywniony: 05.05.2021.

Zasada wsparcia natomiast wynika bezpośrednio z zasady samopomocy: spółdzielnia ma na celu wspieranie (wspólnych) interesów swoich członków, a interesy te muszą mieć związek z jakąś działalnością i wykraczać poza ogólny interes zysku (Kluth, 2017, s. 110). Niedozwolona jest dlatego spółdzielnia, której wsparcie sprowadzało by się do wypłaty dywidendy. Dlatego też spółdzielnia nie jest atrakcyjną formą, jeżeli przewodnim celem jest inwestycja kapitału (Kluth, 2017, s. 110). Zasada wsparcia wymaga także, aby wszelkie korzyści spółdzielcze w formie zarówno zysków, jak i usług służyły tylko jej członkom, a nie płynęły do osób trzecich (Althanns, 2012, s. 38).

IV. Spółdzielnie energetyczne w Niemczech a transformacja energetyczna

W Niemczech jako jeden z kluczowych elementów do efektywnego przeprowadzenia transformacji energetycznej spozstrzega się realizację zdecentralizowanych projektów dotyczących energii odnawialnej i takim sposobem aktywne włączenie obywateli w ten proces (podobnie: Poppen, 2015, s. 1). Oparta na powyżej opisanych zasadach spółdzielnia oferuje struktury, które pozwalają obywatelom na udział w tej przemianie poprzez wspólne działanie. Podczas gdy zasada wsparcia gwarantuje członkom finansowe zyski, zasada demokracji przy podejmowaniu decyzji daje im możliwość wywierania bezpośredniego wpływu na zarządzanie spółdzielnią, a tym samym – na zmiany w systemie zaopatrzenia energią (podobnie: Poppen, 2015, s. 1). Znaczące w tym kontekście jest również, iż spółdzielnia jest zrzeszeniem, którego centrum stanowią jej członkowie i ich interesy, a nie tylko maksymalizacja zysków (podobnie: Debor, 2014, s. 13). Zasada wsparcia nie wymaga, aby korzyści spółdzielni były materialne; wsparcie może polegać też na oferowaniu możliwości do wspólnego, a przez to sprawniejszego działania, na podstawie wspólnych motywów, takich jak „solidarne działanie”, „zrównoważenie ekologiczne” oraz „inwestycje w kapitał ekologiczny” (Althanns, 2012, s. 38). Tak też niemiecka ustawa o spółdzielniach stanowi od razu na wstępie na łamach pierwszego paragrafu dotyczącego charakteru prawnego spółdzielni, iż jest to „stowarzyszenie, którego liczba członków nie jest ograniczona, i którego celem jest wspieranie działalności gospodarczej bądź ekonomicznej swoich członków *lub ich interesów społecznych lub kulturalnych poprzez wspólne działania*” (§ 1 ust. 1 GenG). Ustawa przewiduje więc wyraźnie troskę o sprawy społeczne i kulturalne, a tym samym wsparcie w formie czysto idealistycznej. Te uwarunkowania tworzą podstawę przekonania, iż spółdzielnie są niemalże idealną formą partycypacji dla obywateli chcących działać kolektywnie w ramach tworzenia decentralnych struktur zaopatrzenia w energię OZE. Przeświadczenie to jest też w dużej mierze odzwierciedlane poprzez faktyczną sytuację: 95% spółdzielni energetycznych w Niemczech to spółdzielnie działające w obszarze wytwarzania energii z OZE, przy czym najbardziej rozpowszechnione jest wytwarzanie energii z ogniw fotowoltaicznych (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3).

Typologizacji tych spółdzielni można się podjąć poprzez kategoryzację ich według zakresu ich działalności w ramach zaopatrzenia w energię (Poppen, 2015, s. 3). Niezależnie bowiem na które źródło energii założyciele spółdzielni się zdecydowali, można je rozróżnić na te, które trudną się tylko jej zakupem i działają jako sprzedawca energii oraz te, które, obok zakupu zajmują się również jej dystrybuacją. Tradycyjnie jednak spółdzielnie energetyczne działają na polu energii

słonecznej i są operatorami nie tylko sieci dystrybucyjnej, lecz także danej instalacji fotowoltaicznej i tym samym producentami (Poppen, 2015, s. 4). Działają one wtedy na wszystkich poziomach zaopatrzenia w energię z wyjątkiem poziomu sieci przesyłowej (Poppen, 2015, s. 4).

Poza tym można rozgraniczyć spółdzielnie energetyczne według ich przedmiotu działalności, w szczególności w odniesieniu do źródeł energii, z których te spółdzielnie korzystają. Większość spółdzielni energetycznych to spółdzielnie fotowoltaiczne (aktualnie 83%)¹⁵, które działają głównie w dwóch różnych modelach. Obok obywatelskich spółdzielni energetycznych składających się zgodnie z opisem głównie z obywateli, tzw. spółdzielni pierwotnych, istnieją również i tzw. spółdzielnie wtórne, których członkami są głównie spółdzielnie (Wissenschaftlicher Dienst, 2018, s. 9). Te ostatnie powstają poprzez zrzeszanie się obywatelskich spółdzielni energetycznych na szczeblu regionalnym w organizacje centralne (tzw. spółdzielnie centralne), często z udziałem (lokalnego) banku inwestującego w instalację fotowoltaiczną oraz kilku gmin lub powiatów, która ją potem eksploatuje i/lub nią zarządzają (Althanns, 2012, s. 42). Dzieje się tak głównie, kiedy różne gminy i spółdzielnie obywatelskie chcą korzystać wspólnie z dużego parku solarnego, obejmującego swym zasięgiem więcej niż jedną gminę (Althanns, 2012, s. 42). Zwykle jednak spółdzielnie energetyczne to spółdzielnie obywatelskie działające jako operator systemów fotowoltaicznych, które produkują energię elektryczną, a następnie wprowadzają ją do sieci, otrzymując w zamian taryfę gwarantowaną według niemieckiej ustawie o OZE¹⁶. Po odliczeniu kosztów spółdzielnia wypłaca swoim członkom to wynagrodzenie jako dywidendę (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3). Systemy fotowoltaiczne w tym przypadku są najczęściej instalowane na dachach budynków należących do gminy bądź na obiektach wolnostojących przy współpracy z gminą lub lokalnym dostawcą energii (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3). Obywatele gminy mogą stać się bez pośrednio członkami spółdzielni poprzez objęcie udziałów spółdzielczych. Minimalna kwota inwestycji wynosi często tylko 500,- euro (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3), co umożliwia zakup udziałów szerokim grupom społecznym. Również ryzyko inwestycji jest w takim przypadku stosunkowo niskie, szczególnie biorąc pod uwagę obliczalność zysków bezpośrednio powiązanych z taryfą gwarantowaną (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3). Członkowie są współwłaścicielami spółdzielni i poprzez demokratyczną strukturę wewnętrzną, opartą na walnym zgromadzeniu, mają oni bezpośredni wpływ na działanie spółdzielni w ramach realizacji danego przedsięwzięcia OZE, nie są zaś jedynie dawcami kapitału (Althanns, 2012, 42). W przypadku spółdzielni fotowoltaicznej takim projektem są z reguły zarówno wytwarzanie, jak i dostarczanie energii elektrycznej do sieci, powiązane z idealistycznym celem aktywnego wsparcia walki z klimatem i niedoborem zasobów energetycznych (podobnie: Debor, 2014, s. 3). Efektem tego działania jest występowanie członków spółdzielni w rolach zarówno inwestorów, jak i konsumentów, a zatem jako prosumentów w ekonomicznym tego słowa znaczeniu. Z punktu widzenia niemieckiego prawa energetycznego jednak ani członkowie, ani spółdzielnia – z wyjątkiem tylko kilku nielicznych konstelacji – nie są postrzegani jako prosumenci. Mimo to, eksploatacja systemów fotowoltaicznych poprzez model spółdzielczy była w Niemczech przez długi okres opłacalnym modelem biznesowym, dzięki taryfom gwarantowanym i spadającym cenom modułów (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3).

¹⁵ Dane według Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e. V. (DGRV), 2019, s. 8.

¹⁶ Ustawa „Erneuerbare-Energien-Gesetz, z dnia 21.07.2014 (BGBl. I s. 1066), ostani raz zmieniona przez art. 1 ustawy z dnia 21.12.2020 (BGBl. I s. 3138)” (tłumaczenie własne).

Jednak ze względu na spadające taryfy gwarantowane model ten staje się coraz mniej atrakcyjny (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3).

Na drugim miejscu, biorąc pod uwagę częstotliwość występowania, znajdują się spółdzielnie, które działają na obszarze energii wiatrowej. Według aktualnych danych w 2020 r. na tym polu działało 26% spółdzielni energetycznych (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3). W przypadku tego źródła OZE, model spółdzielczy jest dlatego atrakcyjny, ponieważ wytwarzanie energii elektrycznej z wiatru wiąże się ze znacznie większą inwestycją finansową niż w przypadku innych źródeł OZE (Althanns, 2012, s. 42) i jest za tym dla większości jednostek nie do udźwignięcia. Poza tym takie przedsięwzięcia posiadają w znacznie mierze potencjał do konfliktów z lokalnymi obywatelami, gdyż instalacje elektrowni wiatrowych mają duży wpływ na środowisko i krajobraz, w związku z czym powinny być, aby osiągnęły sukces, popierane przez lokalne społeczeństwo (podobnie: Althanns, 2012, s. 42). Podobnie jak w przypadku spółdzielni fotowoltaicznych, w przypadku spółdzielni wiatrowych możliwe jest działanie w dwóch różnych modelach. Po pierwsze, istnieje możliwość założenia spółdzielni energetycznej przez inwestorów, takich jak gmina czy bank lokalny, którzy budują jedną bądź większą liczbę elektrowni wiatrowych, mieszkańcy z kolei angażują się w projekt poprzez zakup udziałów spółdzielczych – w tym przypadku powstaje obywatelska spółdzielnia (spółdzielnia pierwotna) (Althanns, 2012, s. 42). Na drugim etapie działań bądź jako alternatywny model, pojedyncze obywatelskie spółdzielnie, gminy i banki regionalne mogą inwestować we wspólną farmę wiatrową, działając jako spółdzielnie wtórne (centralne) (Althanns, 2012, s. 42). W przypadku takiego rozwiązania planowanie, realizacja oraz późniejsza eksploatacja danej elektrowni wiatrowej jest kierowana poprzez spółdzielnię centralną, a co za tym idzie – w formie bardziej ekonomicznej (Althanns, 2012, s. 42).

Wraz ze spadkiem atrakcyjności spółdzielni fotowoltaicznych wzrosła liczba spółdzielni, które działają jako operator lokalnej sieci ciepłowniczej (tak też Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 4). Spółdzielnie takie budują, utrzymują i eksploatacją lokalne sieci ciepłownicze (Althanns, 2012, s. 42). Ciepło pozyskują z reguły z ciepłowni lub biogazowni i przekazują je swoim członkom, w niektórych przypadkach są jednak same operatorem ciepłowni lub biogazowni (Althanns, 2012, s. 42). Członkom nie jest wypłacana dywidenda, ale zgodnie z zasadą wsparcia, cena za energię ciepłą dla członków jest korzystna i może być zorientowana jedynie na pokrycie kosztów produkcji (Althanns, 2012, s. 42). Inaczej niż w przypadku tradycyjnych spółdzielni fotowoltaicznych, które swoją wyprodukowaną energię w całości dostarczają do sieci, spółdzielnie ciepłownicze działają nie tylko jako producent, lecz także jako dostawca energii (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 4). Inna jest też rola jej członków, inaczej bowiem niż w przypadku spółdzielni fotowoltaicznej, korzystają oni właśnie z tej energii, którą wytworzyli w ramach spółdzielni. Także inwestycja w zakup udziałów w spółdzielni ciepłowniczej znacznie różni się od zakupu udziałów w spółdzielni fotowoltaicznej. Minimalna kwota inwestycji może tu wynosić kilka tysięcy euro i być tym samym znacznie wyższa niż minimalna kwota inwestycji w zwykłej spółdzielni fotowoltaicznej (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 4). Ponadto decyzja o członkostwie w lokalnej spółdzielni ciepłowniczej jest decyzją powiązaną z długotrwałymi konsekwencjami, gdyż zmiana systemu grzewczego spowodowała by wysokie koszty a przedwczesna zmiana dostawcy ciepła jest w większości przypadków nie do zrealizowania (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 4). Gdzie jednak istnieje możliwość korzystania np. z ciepła odpadowego i lokalne zapotrzebowanie na ciepło jest wyższe,

tam budowa i eksploatacja lokalnej sieci ciepłowniczej jest dość rentowna (Althanns, 2012, s. 42). Dlatego spółdzielnie ciepłownicze występują w Niemczech głównie w regionach wiejskich oraz na obszarach, w których zapotrzebowanie na ciepło jest wystarczająco wysokie, aby zagwarantować rentowność eksploatacji takiej sieci (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 4).

V. Podsumowanie

Obywatelskie spółdzielnie energetyczne odgrywają ważną rolę w transformacji energetycznej (Pfister, Wallraf i Sieverding, 2015, s. 3). Tworzą ramy organizacyjne dla aktywnego angażowania się obywateli w proces rekonfiguracji systemu energetyki, uwalniając kapitał prywatny oraz lokalne zasoby energii, które inaczej zostały by pominięte. Dzięki stosunkowo niskim kosztom inwestycyjnym, członkostwo w obywatelskiej spółdzielni energetycznej nie tylko udostępnia dodatkowe zasoby energii i kapitału, lecz także oferuje formę partycypacji obywatelskiej o dość niskim progu. Te aspekty prowadzą do wysokiego potencjału społeczno-gospodarczego spółdzielni energetycznych (podobnie: Debor, 2014, s. 21). Potencjał ten nie został jeszcze do końca wyczerpany – liczba nowo założonych spółdzielni energetycznych w Niemczech nadal rośnie¹⁷.

Bibliografia

- acatech – Deutsche Akademie der Technikwissenschaften e. V. (2020). *Zentrale und dezentrale Elemente im Energiesystem. Der richtige Mix für eine stabile und nachhaltige Versorgung. Stellungnahme*. Berlin: acatech – Deutsche Akademie der Technikwissenschaften e. V. Pozyskano z: <https://energiesysteme-zukunft.de/publikationen/stellungnahme-zentral-dezentral> (05.05.2021).
- Althanns, A. (2012). Genossenschaftliche Modelle bei der Realisierung von Anlagen der erneuerbaren Energien, *Zeitschrift für deutsches und internationales Bau- und Vergaberecht – Beilage (ZfBR-Beil.)*, 36–42.
- Debor, S. (2014). The socio-economic power of renewable energy production cooperatives in Germany: Results of an empirical assessment. *Wuppertal Papers*, (187).
- Dernbach, B. (2015). Energiewende – ein politisch besetzter Begriff. W: *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* (Bd. 56, 23–35), Münster: Aschendorff Verlag.
- Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e. V (DGRV) (2019). *Energiegenossenschaften 2020, Jahresumfrage*. Pozyskano z: <https://www.dgrv.de/news/geschaeftsklima-truebt-sich-ein/> (05.05.2021).
- Kahla, F., Holstenkamp, L., Müller, J. R. i Degenhart, H. (2017). Entwicklung und Stand von Bürgerenergiegesellschaften und Energiegenossenschaften in Deutschland. *Arbeitspapierreihe Wirtschaft & Recht*, (27).
- Kluth, W. (2017). Governance-Konzept der Genossenschaft. *Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP)*, 108–111.
- Ludwigs, M. (2016). Der Atomausstieg und die Folgen: Fordert der Paradigmenwechsel in der Energiepolitik einen Paradigmenwechsel beim Eigentumsschutz? *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht (NVwZ)*, 1–6.
- Pfister, T., Wallraf, C. i Sieverding, U. (2015). *Nahwärmegenossenschaften, Chancen und Risiken aus Verbrauchersicht*. Düsseldorf: Verbraucherzentrale NRW.

¹⁷ Tak w roku 2019 wynosiła 883 (dane według DGRV, 2019, s. 2); podobnie: Debor, 2014, s. 21.

- Poppen, S. (2015). Energiegenossenschaften und deren Mitglieder: Erste Ergebnisse einer empirischen Untersuchung, *Arbeitspapiere des Instituts für Genossenschaftswesen der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*, (157).
- Szyrski, M. (2019). *Energetyka lokalna. Studium administracyjnoprawne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego.
- Wertenbuch, J. (2018). Zum 200. Geburtstag Friedrich Wilhelm Raiffeisens – der Systemstreit über Geschäftsanteile bei Genossenschaften. *Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht (NZG)*, 1380–1383.
- Wissenschaftlicher Dienst des Bundestages. (2018). Zur Geschichte und aktuellen Situation von Genossenschaften. Ausarbeitung. Pozyskano z: <https://www.bundestag.de/resource/blob/551654/645df4e523cdb75608768f872637fcd8/wd-1-001-18-pdf-data.pdf>.